

בעה"ת"ש. אור ליום חמישי שלשה ועשרים יום במרחשון התשע"ג.

לכבוד

התנועה לאיכות השלטון בישראל

החיים והשלום,

בדבר שאלתכם החשובה בדיני ממונות בדברים חמורים הנוגעים לכלל הצבור, וביקשתם חו"ד לדעת דבר ה' זו הלכה בשאלות דלהלן:

גופים פיננסיים (כגון בנקים, חברות ביטוח, וקרנות פנסיה), שתפקידם לנהל כספי צבור, כל גוף כפי ענינו, (הבנקים מחזיקים כספי פיקדונות, ונותנים הלואות לצבור. חברות ביטוח מחזיקים כספי צבור שמפקידים אצלם לביטוח בבעיות שונות, כגון חולי, או נכות, או נזקי ממון כשריפות וכיוצ"ב, והכסף שמור בנאמנות אצלם, למטרות שעליהם האדם מבטח עצמו. וקרנות פנסיה, מחזיקים כספים שהצבור מפריש לצורך פנסיה.) שתפקידם להחזיק כספי צבור ולנהלם, עד בא העת שצריכים להחזירם למפקידים, כפי התנאים המסודרים ביניהם מראש ומעיקרא.

הגופים הנז' מוחזקים בידי אחד, או קבוצה: שהם בעלי השליטה, בעלי השליטה, בחלקם מחזיקים במקביל גופים ריאליים, (שהם מספקים מזון, ובתי חרושת.) החזקת שני סוגים אלו ביחד, (גופים פיננסיים עם גופים ריאליים) מכונה: החזקה צולבת, (פעמים שהשליטה היא מלאה בגופים הנז', ופעמים חלקית).

נמצא שגופים פיננסיים: מנהלים כספי צבור, ומשקיעים אותם במפעלים יצרניים וכיוצ"ב, לשמור ערך הכסף וכו'. ובזה שהם מקימים גופים ריאליים, ומחזקים את הגופים הריאליים שלהם מאותם כספים של הצבור, זה מעורר כמה שאלות הלכתיות.

א. נגרמת תחרות בלתי הוגנת, שיש לגוף הפיננסי אינטרס להשקיע במפעלים שלו, וטובת הצבור נפגמת (להבנתי זה גורם שבמקום להשקיע במקום היעיל ביותר, הוא מעדיף לחזק את המפעלים שלו, ובודאי שיכול לגרום נזק רק לכספי צבור).

ב. עוד נגרמת תחרות לא צודקת, כי יש לו לזה מידע רב, מה שאין למתחריו, בעלי גופים ריאליים אחרים.

ג. קיים חשש שישקיע בשלו, אפילו שהרווחים שם פחותים (זה נכלל בשאלה א').

ד. הבעיה מתגברת כשמדובר בקרנות פנסיה, משום שחוק הפנסיה מחייב להפקיד כספים בקרנות פנסיה ולהפקידו שם עד גיל הפנסיה. והראוי שיתחייב המחזיק לשמור על כספים אלו תחת פיקוח על הדרכים שבהם מנהל כספים אלו, כדי למנוע שלא יפסיד אותם מפאת האינטרס האישי שלו.

Shlomo Moshe Amar

Rishon-Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

דבר ברור הוא שכל מנהל כספים של אחר, וק"ו של צבור, חלה עליו חובת נאמנות לבעלי הכסף, ורק טובתם צריכה לעמוד מול עיניו. וכאשר המנהל הזה יש לו מפעלים שלו (פרטיים), יש בזה נגיעה ממונית, שבודאי תטה אותו מדרך ישרה, ונאמנותו לבעלי ההפקדה תופר, שהרי עושה כל זה בכספי הצבור, ולא בכספו הפרטי.

ומבקשים חו"ד הלכתית, שלפי דעתם היא חשובה לכלל הצבור. עכת"ד.

הנה לפני שאבוא לדון בצדדים ההלכתיים בשאלות החמורות האלה, ברצוני להביע בזה את הזדעזעותי וחרדתי על ממונם של ישראל, ובפרט ממון של עניי ישראל.

כי מן השאלות עולה ומצטיירת תיאוריה שכנראה אינה רחוקה מן המציאות. שמהתנהלותם והתנהגותם של חלק מבעלי השליטה בקרנות הציבוריים, ושל עושי דברם, אכן ישנה סכנה שיפגע מטה לחמם של עניים, ושל עובדים המתפרנסים מיגיע כפם בדוחק ובלחץ. ולעת זקנתם נושאים עיניהם אל קרן הפנסיה שממנה יתפרנסו באחרית ימיהם. ומוכן הדבר שכל פגיעה בקרנות כאלו היא מן החמורי חמורות, ולעת מצוא יש בה להדיר שינה מעיניהם ומעיני קרוביהם, ואין לאל ידם הכח והיכולת להתמודד עם נזקים אלו, כפי שאף קצרה ידם בכלל מלבוא במגע עם המתעסקים בכספם, ומלהבין ולבחון מעשיהם והחלטותיהם, ובודאי שאין בידיהם להלחם בתופעות חמורות אלה. כל מי שנשאה אותו נפשו לדאוג על ממונם של העובדים, ובפרט לעדת העניים והאומללים, שכרו יהיה כפול מן השמים. ונאמן הוא בעל הגמול שיגמול להם בחסד וברחמים. ועינינו ליה נשואות שיתקיים בנו המאמר: שועת עניים אתה תשמע, צעקת הדל תקשיב ותושיע.

א. הנה לעניות דעתי הענין פשוט וברור, שכל אדם שמפקידים בידיו פקדון, אפילו אם אינו מקבל שכר כלל, רק עושה טובה לחברו, וקל וחומר כשמדובר בכסף של צבור, שאפילו יתנדב אדם להיטיב עמם בלא שכר ובלי תמורה, חלה עליו חובה גדולה, לשמור הפיקדון שמירה נכונה וראויה, ואם לא ישמור כראוי, והפקדון יוזק או יאבד וכדומה, הוא נקרא פושע, שפשע בשמירתו והפר את חובתו והתחייבותו, וחייב לשלם את הנזק שנגרם, אפילו שהוא לא הזיקו בידים, רק התרשל בקיום חובתו.

ואם האיש הזה (או אנשים אלו) מקבלים שכר פעולתם, חובתם גדולה יותר, ואחריותם על הפקדון, עולה מדרגה, ובהתאם לזה עולה החיוב שלהם במצב שניזוק הפקדון, או הכספים שנתנו תחת ידם.

וכבר הלכה פסוקה היא בשלחן ערוך חשן משפט (סימן קפ"ה סעיף ז') שהסרסור השלוח מאת בעל הכסף, לבצע עבורו עסקאות כלשהן, הרי הוא "שומר שכר", ושעל כן אם אבד או נגנב ממנו החפץ או מה שמתעסק בו, אפילו בשעת הליכה חייב לשלם.

על כן נבאר בזאת עיקרי דיני תורתנו הק' בשומרים למיניהם, ונקיש מזה לנידוננו.

Shlomo Moshe Amar

Rishon-Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

דיני השומרים יסודתם בהררי קדש תורתנו הקדושה בפרשת משפטים (שמות כ"ב ו' – ח') כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור, וגונב מבית האיש, אם ימצא הגנב ישלם שנים. אם לא ימצא הגנב, ונקרב בעל הבית אל האלהים, אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. על כל דבר פשע וגו'.

עוד נאמר שם (פסוק ט' – י') כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמור, ומת או נשבר או נשבה, אין רואה. שבועת ה' תהיה בין שניהם, אם לא שלח ידו במלאכת רעהו, ולקח בעליו ולא ישלם. ואם גנוב יגנב מעמו ישלם לבעליו. אם טרוף יטרף יביאהו עד, הטרפה, לא ישלם.

עוד נאמר שם (י"ג – י"ד) וכי ישאל איש מעם רעהו, ונשבר או מת, בעליו אין עמו, שלם ישלם. אם בעליו עמו לא ישלם, אם שכיר הוא, בא בשכרו.

וכל השם לבו לפסוקים אלו, יראה שהן מעט המחזיק את המרובה, שבפסוקים מועטים, כתבה התורה כל דיני השומרים לרמותיהם ולחיוביהם לכל פרטיהם, והמעייין בדברי רבותינו במשנה במסכת בבא מציעא (צ"ג ע"א) ובגמרא שם, יראה כמה דינים גדולים וחשובים יש בדיני השומרים לסוגיהם, ועוד ילמד לראות את חכמתם הנפלאה של רבותינו בעלי התלמוד, אשר בדעתם תהומות נבקעו, עמוק עמוק מי ימצאנו, איך שניתחו ופירשו בעומק מופלא כל מלה וכל אות מפסוקי התורה, ודלו מהם פנינים נפלאים עד שבנו מזה בנין גדול ומופלא, יפה תואר ומלא הדר, של כל דיני השומרים. ומאידך ילמד להכיר ולהוקיר ערכה של התורה שכל תיבה וכל אות, יש להן משמעות עמוקה ומדוקדקים הם וגם מדוייקים להפליא, והיא חכמתנו ובינתנו לעיני כל העמים. ולא נאריך בזה במסגרת זו, רק אביא תמצית הענין בתכלית הקיצור. כפי מסקנת הפוסקים.

ב. זה לשון הרמב"ם ז"ל ביד החזקה (הלכות שכירות פרק א' הלכה א') ארבעה שומרים נאמרו בתורה, ושלשה דינים יש להם, ואלו הן הארבעה שומרים, שומר חנם, והשואל, נושא שכר (נושא שכר הוא שומר שכר. הכותב) והשוכר. ובהלכה ב' שם, כתב: ואלו הן שלשה דינים שלהם, שומר חנם שנגנב ממנו הפקדון או אבד, ואין צריך לומר אם נאנס הפקדון אונס גדול, כגון שהיתה בהמה, ומתה או נשבת, הרי זה נשבע ששמר כדרך השומרים ופטור. שנאמר וגונב מבית האיש וגו', ונקרב בעל הבית אל האלהים.

עוד כתב שם, השואל משלם הכל, בין שאבד דבר השואל או נגנב, ובין שאירעו אונס גדול מזה, כגון שמתה הבהמה השואלה או נשברה או נשבת, שכך כתוב בשואל, ונשבר או מת בעליו אין עמו, שלם ישלם.

עו"כ שם, נושא שכר או השוכר דין אחד יש להן, אם נגנב או אבד הדבר השכור, או (הדבר) שנטל שכר על שמירתו, הרי אלו משלמים. ואם ארעו אונס גדול מזה כגון שהיתה בהמה ומתה, או נשברה, או נשבת, או נטרפה, הרי אלו נשבעין שנאנסה ופטורים. שנאמר ומת או נשבר או נשבה אין רואה, שבועת ה' תהיה בין שניהם וגו'. ונאמר אם גנוב יגנב מעמו ישלם לבעליו, אם טרוף יטרף וגו'.

Shlomo Moshe Amar

Rishon-Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

ומסכם הרמב"ם בזו הלשון: נמצאת אומר, שומר חנם נשבע על הכל. (כלומר נשבע שלא פשע ופטור – הכותב) והשואל משלם את הכל (אפילו נאנס, הכותב) חוץ מן המתה בשעת מלאכה כמו שיתבאר.

נושא שכר והשוכר, משלמים את האבידה והגניבה, ונשבעים על האונסים הגדולים כגון שבורה ושבויה ומתה וטריפה, או שאבד הדבר בספינה שטבעה בים, או נלקח בלסטים מזויין, וכל כיוצא באלו משאר אונסים גדולים. עכ"ל הרמב"ם ז"ל. וכדברים הללו נפסק בשלחן ערוך בחשן משפט סימן רצ"א.

נמצאנו למדים שאפילו שומר חנם, שאינו מקבל שום תמורה על השמירה שקיבל עליו, חייב לשמור הפקדון כראוי, ויש לזה כללים איך צריך לשמור כל דבר לפי ענינו, וגם באיזה מקום חייב להניחו, ויש בזה פרטים רבים בהלכה, וחייבים לנהוג בשמירה על פי הכללים הקבועים והמקובלים, לכל חפץ וענין כראוי לו, ואם לא שמר כדרך השומרים נחשב שהוא פשע בתפקידו, וחייב לשלם כל הפקדון. ואם הוא טוען ששמר כראוי, עליו מוטלת חובת ההוכחה, להביא עדים שאכן שמר כראוי, או ישבע בב"ד שבועה חמורה, שלא פשע ושלא שלח ידו בפקדון. וכל זה הוא בשומר חנם.

ושומר שכר שקיבל תשלום על השמירה שהוא שומר, אחריותו גדולה הרבה יותר, עד כדי כך, שאפילו לא פשע, אלא הפקדון נגנב ע"י גנבים, או אבד, שאלה הם אונסים, ואפילו שיש עדים שנגנב או נאבד, חייב לשלם, כי בתמורה שקיבל על השמירה, מתחייב באחריות גם על מה שנגנב או נאבד. ורק אם טוען שהיה אונס גדול, כמו אם מתה הבהמה, או נטרפה ע"י חיה רעה, או נלקחה ע"י איומי נשק וכיוצ"ב, בזה הוא פטור אם יוכיח בעדים שאכן היה אונס גדול כזה, או ישבע שבועה חמורה שכן היה, ואז יפטר מתשלום. וה"ה לשוכר, ששכר איזה כלי, כגון שכר מכונית או טרקטור, או פרה לחרוש וכיו"ב, שחייב לשמור על זה עד שיחזירהו לבעליו בזמן הנכון. ואם נגנב או נאבד חייב לשלם, בדיוק כמו שומר שכר.

והשואל, מאחר שהוא נהנה ע"י שמשמש בכלי או בחפץ שהשאל, בלא תמורה, חיובו גדול עוד יותר, שאפילו היה אונס גדול, כגון מתה או נטרפה, או שגזלו אותה באיומי נשק, או שטבעה באניה בלב ים וכיו"ב, חייב לשלם.

ג. ומעתה נחזי אנן בדינם של בעלי השליטה וכל עושי דברם, ובכללם מנהלי הכספים, מנהלי בנקים ומנהלי קרנות פנסיה, שמפקידים בידם הון עצום של הצבור, שהם נותנים אותם בידי מומחים במקצוע זה של שמירת ערך הכסף, לדעת איך להתעסק בזה בזהירות ובמיומנות כדי לשמור הפקדון, וגם להביא רוחים, שבבא העת ימצאו במה לכלכל שיבתם, ובמה להתקיים בכבוד, ולא בטובה הם עושים, אלא מקבלים שכרם במשלם בכבוד הראוי להם.

הנה אין ספק שלכל הפחות יש להם דין של שומר שכר, שהם נושאים באחריות שמירת כסף זה, ואם יתרשלו בתפקידם פושעים הם, וחייבים לשלם הכל, ואפילו על אונסים רגילים הדומים לאונס של גניבה ואבידה, חייבים בהם. ואולם אם עשו פעולות הגיוניות ומוצלחות מצד עצמם, ולמעשה נגרם הפסד שלא ברצון ולא במזיד, לכאורה הם פטורים, ואולם דבר כזה צריך בדיקה ואומדן של מומחים, לראות אם לא היו חייבים לשקול את זה יותר או לברר יותר, שאין להם פטור אלא באונסים גדולים, כגון מתה הבהמה או נשברה או נטרפה וכיוצ"ב.

Shlomo Moshe Amar

Rishon-Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

וכמובן שלמנהלים אלו נותנים הכסף לא רק לשומרו במקום הבטוח מפני גנבים וכדו', אלא להתעסק בו בכל מיני השקעות טובות ומועילות, ואכן הוא מקבל שכר בהתאם, ולא רק שכר של שומר קישואים. והואיל והם נשכרים על תקן של מומחים, ואפילו מומחים גדולים, יש בזה דינים מיוחדים כמו בנותן בהמתו לשו"ב מומחה, ועיין מזה להלן בעה"ו.

על כל פנים זה ברור ופשוט שהם חייבים לנהל הכל בנקיון כפים וכיושר. ואם הם משקיעים בחברות שלהם, או שמתנהלים על ידם מצד אחר, באופן שיש להם מזה רווחים, או טובות הנאה, בודאי שזה פשע ועברה, שטבע הוא באדם, לנטות אחר טובת עצמו, והיא נגיעה חזקה, שיש בה להטותו מדרך הישרה, ומן השיקול הנכון, ועל עצם מעשה זה, אפילו שעדיין לא נגרם הפסד כלל, למפקידים, חייבים להרחיקו, שאינו ראוי לאימון גדול כזה, ובודאי שסופו להכשל ולגרום נזקים רבים, לשולחיו, והוא פשוט.

זאת ועוד, אם האחראי או אחד האחראים, התרשל במלאכתו ולא בדק לעומק ולרוחב ולצדדים, להתבונן ולהעמיק חקר, שיעלה כל האפשרויות והתוצאות שיכולים לצאת מהם, כאמור מיקרי פושע וחייב, וכבר כתבתי שאפילו שלא היה הפסד מעצם ההשקעה וכיוצ"ב, אלא שע"י זה בא הפסד צדדי, האחריות להפסד מוטלת עליו.

ד. ויש להדגיש עוד, שאפילו שהפסד צדדי זה שבא לאחר זמן היה בגדר אונס גמור ג"כ חייב. דקיימא לך, תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב. כמו שאמרו בבבא מציעא (דף מ"ב ע"א), וכן פסק הרמב"ם בהלכות שכירות (פ"א ה"ד) וז"ל כל שומר שפשע בתחלתו, אע"פ שנאנס בסופו חייב כמו שיתבאר.

והדוגמא לזה מפורשת ברמב"ם להלן, בהלכות שאלה ופקדון (פ"ד ה"ג) וז"ל, השומר שהניח הפקדון במקום שאינו ראוי לו, ונגנב משם או אבד, (מדובר בשומר חנם שפטור על גניבה ואבידה. הכותב), ואפילו נאנס שם, כגון שנפלה דליקה ונשרף כל הבית (דבכהאי גוונא גם שומר שכר פטור, שהוא אונס גדול. הכותב), הרי זה פושע וחייב לשלם. עכ"ל. והנה פקדון זה נשרף באונס, אבל כיון שתחילתו בפשיעה, שהניח הפקדון במקום שאינו ראוי, אעפ"י שבפועל נאנס אונס גמור שהרי נשרף כל הבית, וממילא גם אם היה מניחו במקום הראוי, היה נשרף, עם כל זה מכיון שפשע בשמירתו, חייב לשלם, אפילו שסופו באונס.

ועיין ברמב"ם שם (פ"ד מהלכות שאלה ופקדון ה"ו) שיש עוד דוגמא, במי שהפקיד מעות אצל חברו בדרך, שצריך שיהיו צרורים ומונחים בידו או קשורים כראוי על בטנו מלפניו, עד שיגיע לביתו ויקברם בקרקע, והוא לא קשרן כראוי, אפילו נאנסו חייב לשלם שהרי תחלתו בפשיעה. עוד כתב שם, מעשה שהובא בגמרא, שגם הוא מלמד שכל שומר שפשע בתחלתו, אפילו שנאנס בסופו, ובאונס נשרף הפקדון או נשדד וכיוצ"ב, חייב לשלם כל ההפסד.

ואשר ע"כ גם המנהלים שעשו צעד ברשלנות, אעפ"י שההפסד עצמו בא מחמת אונס, שאינו תלוי באותו מחדל שעשו, חייבים. מכוח דין זה דתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב.

ה. וכאשר מנהל הגוף הפיננסי משקיע כספי המשקיעים, במפעל שלו או של בני משפחתו, הרי זו פשיעה, כי כאשר משקיע במפעלי יצור של אחרים, הוא מפקח ובודק שלא יניח הכסף על קרן הצבי, ומבטיח שמפעל זה הוא רווחי

Shlomo Moshe Amar

Rishon-Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

ויציב וחזק וכו', ואם רואה שיש בעיה או חשש לבעיה מברייח הכסף משם כמה שיותר מהר, או נוקט בצעדים אחרים להבטיח את ההשקעות שהשקיע שם. לא כן כשהשקיע בדבר שלו או של בני משפחתו, כיון שיש לו ענין לקיים את העסקים שלו ולחזקם, אז גם כשרואה שיש בעיה, הוא מטה כלפי חסד ואומר שזה יעבור, או סובר להוסיף עוד השקעה ויסתדר הכל, ועוד כהנה וכהנה. והולך וחסר עד שא"א עוד לתקן, ומפסיד ממון של צבור, ואין צריך להכביר במלים כדי לתאר הנזק והצער והעגמת נפש שגורם לכל כך הרבה אנשים, ופעמים שמגיעים עד לנפשות רח"ל.

וגם דין זה יש לו שורש בגמרא, בדין שומר שמסר לשומר אחר, במסכת בבא מציעא (ל"ו ע"ב), וכדלהלן. דאע"ג דמנהל הבנק או קרן הביטוח או קרנות הפנסיה, רשאי להשקיע הכסף בתוכניות ובעסקים, וזה חלק מתפקידו, והוא הכרחי לשמירת ערך הכסף ולהרווחת המשקיעים, ואין זה כלול במה שאמרו חז"ל, אין השואל רשאי להשאיל, ואין השוכר רשאי להשכיר, דזה עשוי לשם כך שישקיע הכסף ויתעסק בו, וזה חלק משמירת ערכו של הכסף. אבל על כל פנים אם משקיע במקום שאין בו ביטחון מלא שהכסף ישמר, וק"ו אם יש שם איזה חשש שיכול לגרום מפולת או נזק אחר בודאי שאסור לעשות כן, ואם עשה האחריות מוטלת עליו.

וכ"פ בגמרא שם (ל"ו ע"ב), וכ"פ הרמב"ם ז"ל (פ"ד ה"ד) וז"ל: עבר השומר ומסר לשומר שני, אם יש עדים ששומר השומר השני כדרך השומרים ונאנס, פטור השומר הראשון, שהרי יש עדים שנאנס. ואם אין שם עדים חייב השומר הראשון לשלם לבעלים מפני שמסר לשומר אחר, ויעשה הוא דין עם השומר השני, אפילו היה הראשון שומר חנם ומסר לשומר שכר חייב, שהרי יש לבעל החפץ לומר לו אתה נאמן אצלי להשבע וזה אינו נאמן. לפיכך אם היה דרך הבעלים להפקיד תמיד דבר זה אצל השומר השני, הרי השומר הראשון פטור מלשלם, וכו'. והוא שלא ימעט בשמירתו, כיצד ימעט שמירתו, כגון שהיה מופקד אצלו בשכר, והפקידו אצל השני בחנם, וכו', הואיל ומיעט שמירתו פושע הוא ומשלם. עכ"ל.

נמצא שאם מיעט בשמירתו, שאצלו היה שמור בשכר, שע"י זה שמקבל שכר, החיובים שלו גדולים, ומסר לשומר חנם, שבזה מיעט בשמירתו, בזה הוא חייב בכל גוונא, אפילו שהבעלים היו מפקידים אצל זה השומר השני, מ"מ יש הפסד לבעלים, שהראשון הוא שומר שכר וחייב גם על גנבה ואבדה, ואצל השני שהוא שומר חנם פטור על גנבה ואבדה.

וק"ו למי שמשקיע כספי הצבור בעסקים פרטיים שלו, או של קרוביו דיש בזה כמה וכמה גריעותות, והוא חמור משומר שכר שמסר לשומר חנם, ויכולים לצמוח מזה נזקים רבים, בודאי הוא נושא באחריות של כל התוצאות. ועוד, שכל זאת כתבנו על צד שנחשיב את כספי המשקיעים ככספי פקדון המופקד בידי בעלי השליטה ועושי דברם, אשר כבר לצד זה גדול מאד החיוב שעל בעלי השליטה המתעסקים בממון הציבור בתורת שליחיהם. אבל יש עוד צד, והוא להחשיב את כספי המשקיעים כהלואה, ולצד זה הרי דרגת החיוב עוד תגדל שבעתיים. והדברים ברורים.

ו. וידידי הרה"ג ר"י חרר שליט"א רצה לדמות דין זה למינוי אפוטרופוס. ואעפ"י שלענ"ד דמי טפי לשומרים כהנ"ל, דאפוטרופוס הוא מינוי שאבי היתומים מינהו, מפני שמכירו ומאמיין לו. או שמינהו ב"ד והם בוחרים איש ישר והגון,

Shlomo Moshe Amar

Rishon-Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

והכל הוא על בסיס של אימון. ואין שם חיובי ממון. אבל זה שהפקידו אצלו כספי צבור, על בסיס של איש מקצועי ומומחה, וגם מקבל שכר בהתאם, הרי זה דומה לשומר שכר, וגם יש צדדים שהוא מחוייב מעבר לזה. אך למה שכתב ואל תשיבני מדין מעות של יתומים וכו'. נלע"ד דמשם אפשר לחזק את מה שכתבתי. דבמעות של יתומים אמרו חז"ל בגמרא (ב"מ ע' ע"א), מעות של יתומים שהניח להם אביהם כיצד עושיין בהם, והובא ברמב"ם ז"ל בהלכות נחלות (פרק י"א ה"א) שאמרו בזה שאין צריכין אפוטרופוס, אלא בודקין על מי שיש לו נכסים שיש להן אחריות, ויהיו עדית, ויהיה איש נאמן ושומע דיני תורה, ומעולם לא קיבל עליו נדוי, ונותנים לו המעות בב"ד, קרוב לשכר ורחוק להפסד, ונמצאו היתומים נהנין משכר המעות. וע"ש עוד שבמדה ואין לו קרקע, איזה משכון ניתן לקחת ממנו. עוד כתב שם, וכמה יפסקו בשכר, כפי שיראו הדיינים, או שליש השכר או חציו, אפילו רביע השכר ליתומים, אם ראו שזו תקנה להם, עושיין.

ועוד כתב שם, לא מצאו אדם שיתנו לו המעות רחוק להפסד וקרוב לשכר, הרי אלו מוציאים מהן מזונות מעט מעט, עד שיקנו להם במעות קרקע, וימסרו אותה לאפוטרופוס שיעמידו להם. עכ"ל.

והמעייין בדברים יראו כמה דאגו חכמינו ע"ה לממונם של היתומים, שלא יאבד ולא יפול בידיהם שאינן ראיות, וישארו היתומים הקטנים בלא משען ומשענה. וע"כ "בית דין" שהם אביהם של היתומים דאגו ודואגים להם, ומתוך כך קבעו תנאים חזקים, לבחור אפוטרופוס ישר והגון המסוגל לשמור עליהם ועל רכושם. ומתוך כך אמרו שאם הניח להם אביהם כסף, בזה א"צ אפוטרופוס, אלא יש לחפש אחר אדם שיש לו קרקעות שהם נכסים שיש להם אחריות (או משכונות אחרים חשובים שאפשר לסמוך בהם כעין הקרקעות ע"ש). וגם הצריכו שיהיה זה איש נאמן ושומע דיני תורה, וגם שהוא במצב שמעולם לא קיבל עליו נדוי, כלומר שמתרחק מכל דבר שיש בו סיכוכים וחיכוכים עם הצדק והיושר, וגם קבעו שהתנאים של הרווחים יהיה לטובת היתומים וכנ"ל.

והנה כאן כאמור האחריות לממון הצבור הבא לבנק או קרן ביטוח או קרן פנסיה, מוטלת על מנהלי הקרנות הללו מדין שומר שכר וכמו שכתבתי לעיל. וגם יותר מכך מהטעמים שאבאר עוד להלן בעה"ו.

ומ"מ למדנו מכאן שחייבים לדאוג לממון היתומים בכל מיני דאגות, הן בחיפוש האדם הראוי, והן במצבו הכלכלי של אותו האיש, וגם התנאים הממוניים שקובעים לטובתם, ואעפ"י שבנידוננו אין מדובר ביתומים, על כל פנים היות ואלו כספים של הצבור הרחב, שרובם אין להם ידיעה להבחין בין הראויים לטפל בכספיהם, ובין אלה שהם לא ראויים כלל. וגם אין להם הבנה מה עושים עם הכספים, רק מאמינים אמונה עיוורת בבנקים ובשאר הקרנות, ואינם מעלים בדעתם אפילו חשד או חשש רחוק, אשר ע"כ חובה מוטלת על האתראים, להעמיד תנאים ברורים וחזקים, שיש בהם לשמור על כספיהם וזכויותיהם של הצבור, שהם בזה כיתומים שאין להם אב וחייבים לדאוג להם, ולעשות הסדר מפורט מאד וחזק מאד, בלי להשאיר פירצות ולא סדקים.

ז. ואעפ"י שבדוגמא ההיא, נותנים הכספים בידי אדם פרטי שיתעסק בכספי היתומים עם כספו שלו, מ"מ אין זה דומה לנדוננו. דשם מדובר בכסף של משפחה פרטית, ולפי התנאים שבימי חז"ל, שעדיין לא היו קרנות כאלה כמו בנקים

Shlomo Moshe Amar

Rishon-Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

וחברות ביטוח וכו', והדרך המקובלת היתה שממנים איש פרטי שהוא מיומן ונאמן, ומתעסק בכספי היתומים עם כספו ביחד, עפ"י התנאים שבית הדין מסדר אתו. וגם שאר בעלי כספים היו נותנים כספם בידי סוחרים כאלו בדיוק עפ"י שטר שבו מסדירים תנאיהם, אבל בימים אלו שהדברים מסודרים בצורה צבורית רחבת היקף כמו בנקים, והמנהלים מתעסקים בהשקעת הכספים במקומות הנכונים, אין ספק שהם חייבים להתעסק בזה באופן שלא תהיה להם נגיעה אישית, העלולה להטות את שיקוליהם, מטובת צבור בעלי הכספים לטובתם הפרטית. וכן"ל.

ועוד דשם מחפשים אדם שעוסק בממון שלו ומתפרנס מזה, ומבקשים ממנו שישתף הכסף של היתומים עם הכסף שלו ויעסוק בשניהם יחד בחדא מחתא, דנר לאחר נר למאה, ובזה הרווחים שלו מזה מצטמצמים, ודואגים שיהיה ריוח ליתומים, אבל בימינו שמדובר בכספים של רבבות וגם מיליונים שמשקיעים כספם בנקים, או שמפרישים לקרן פנסיה מכוח חוק המחייבם להפריש, והעסק הוא גדול ורב, עד שלוקחים מנהלים וצוות עובדים גדול מאד, ומשלמים להם שכרם כראוי והם מתפרנסים מזה בכבוד, ואדרבה ראוי והגון שיהיו פנויים מכל עסק פרטי, כדי שיוכלו לעסוק בכספי הצבור, שמאחר ומדובר בסכומי עתק, חייבים להשקיעם בכמה וכמה מקומות רבים ומגוונים, ואם יהיה עסוק בשלו, לא יוכל להספיק את כל אלה, וחייבים שיהיה ראשם ורובם מושקע בטובת הצבור, ולא בעסקיהם הפרטיים, דאידי דטרידי בעסקיהם הפרטיים, לא ישימו לבם ומוחם לתור אחר טובת הצבור הגדול.

והיותר חמור מזה הוא, שלא רק שיש להם עסקים פרטיים, אלא שמקימים עסקים אלה או לפחות מחזקים אותם, בכסף של הצבור, ואינו דומה כלל למתעסק בכסף היתומים עם כספו, שנעשים כשותפים מאחר שהמטרה היא זהה, אבל כאן לוקח כספי צבור ומשקיע בעסקו הפרטי להרחיבו שיפוח וישגשג, שאע"פ שנותן לציבור רווחים, מ"מ הן שתי מטרות וממילא שתי פעולות שונות, כי מצד כספי הצבור הוא צריך לבדוק ולחקור בהתמדה היכן להשקיע, וגם אחר שהשקיע חייב הוא להמשיך לעקוב אחרי המצב שלהם, לדעת אם ראוי להניח שם הכסף או להוציאו מידם מה שיותר מהר, שדברים אלו עשויים להשתנות בכל עת, וצריכים שימת לב ועינים פקוחות, ולהיות בהיכון תמידי, כולי האי ואולי שיצליח, אבל כאשר עסוק בעסק פרטי באותו זמן שמנהל עסק צבורי, הנה בנקל יכול להקלע למצב שטובת הצבור וטובת העסק הפרטי שלו לא יעלו בקנה אחד, ונטיית הלב הטבעית תטה אותו אחר טובתו הפרטית, והצבור ילקה ויפסיד.

ח. והנה אמנם לא נוכל להתעלם מהעובדא שמדובר בחברות בע"מ, שלפי חוקי המדינה (ואולי כן החוק בכל המדינות), שמבדילים בין בעלי החברה, ובין החברה עצמה.

והנה אעפ"י שיש מקום חשוב לומר שעלינו לדון בזה כפי החוק, הן מבחינת שזה מנהג מדינה ואולי מנהג כל המדינות, שבדיני ממונות דנים כמנהג המדינה, שכל מי שעושה עסקא עם חברה וכדומה, הם מתקשרים על דעת החוק הנהוג, וסתמו כפירושו. ועוד יש טעם אחר דחשיב כמו שהתנה עמו שלא יגבה אלא מקרקע זו או ממפעל זה או מחנות זאת וכיו"ב, דאינו יכול לפרוע חובו מרכוש אחר, וכאן הוא מתנה עמו שיגבה רק מהחברה, ולא מרכושו הפרטי של בעל החברה.

Shlomo Moshe Amar

Rishon-Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

וגם מנהל בנק או קרן מסויימת הוא יכול לומר, שכל התביעות הם רק על החברה ולא על מנהלה. אך לענ"ד כיון ששוכרים אותו לטפל בכספי הצבור, והחברה אינה שלו, אלא שכרו אותו לשמור הכסף ולהרבותו, והוא מוכשר ומלומד לזה, בודאי שיש עליו גם אחריות אישית, ואין שום ספק שאם יתברר שהוא פשע בתפקידו ולא בדק כראוי, או לא עקב אחרי המקומות שבהם השקיע לראות אם ממשיכים להיות ראויים להשקיע בהם, בודאי שהוא חייב בהפסדים שגרם ואינו יכול להסתתר תחת כנפי החברה לכסות פשעיו, ועליו נאמר: מכסה פשעיו לא יצליח. ואין ספק שגם עפ"י חוקי המדינות כן הוא. ולזה הבאתי וקישרתי דינו עם דין שומר שכר, לומר שעל כל פנים האחריות מוטלת עליו גם באופן אישי, שכן הוא מקבל שכר לשמור ולדאוג לממון הצבור, ולא זו גם זו, אלא אפילו אם החברה הזאת היתה שייכת למנהל הזה באופן פרטי, אפ"ה כיון שהוא גם מנהל אותה בפועל, ומקבל שכר מכספי הצבור על ניהול זה, יש עליו אחריות אישית, ואם הוא התרשל ולא מילא תפקידו כראוי, עליו לשאת בנזקים.

ט. וכבר דיברו בדין החברות בע"מ מגדולי פוסקי דורנו לקדושים אשר בארץ המה, ויבלח"ט גם אלה שחיים בקרבנו לאוי"ט. אמן.

ואביא תחלה דברי הגה"צ בעל משנה הלכות ע"ה, בחלק ו' (סימן קע"ז) שם נשאל בנשיא של "חברה בע"מ" שלוחה כסף מאיש אחד, והמלוה ידע שזה נשיא החברה וסמך עליו, והחברה פשטה רגל, ולפי חוקי המדינה נשיא החברה פטור מלשלם לכל הנושים, והמלוה תבע את הנשיא – הלוח לדין תורה, שישלם לו, שהוא הלוח לו ולא לחברה, ועפ"י דין תורה אין דין של חברה, וחייב לשלם לו מביתו. והרה"ג השואל שואל אי אמרינן בזה דינא דמלכותא דינא, או שחייב לצאת ידי שמים, ולשלם מה שהלוח להם.

וכתב שדין חברות בע"מ נוגע לרוב עסקי הזמן במדינות אלו, ולא רק לענין תשלומים, אלא גם לאיסור ריבית כיון שאינו מלוה למלוה עצמו אלא לחברה, וכן נוגע לענין איסור קניית מניות, ולענין איסור חמץ, ולענין שבת ויו"ט, ולענין אונאה, ומי הוא המוכר ומי הוא הלוקח, וכתב שראה לקצת אחרונים שנשתבשו בזה, ודנו להוציא ממון שלא כדין. ע"ש.

ותחילה כתב לפרש הענין לפי החוקים של המלכות, שהחברה בע"מ הוא גוף בלא נשמה, והחוק נתן לגוף זה כוח ורשות לעסוק במסחר, והמוכר או המלוה להם, נחשב בחוק שמכר או הלוח לגוף הזה, והוא המוכר ומשקיע וכו', ומפני שגוף זה אינו יכול לדבר שאינו בעל חיים, ע"כ קבעה הממשלה ששלשה בני אדם ינהלו החברה, ויבחרו ביניהם נשיא וסגן נשיא ומזכיר, וינהלו החברה, ויהיו כעין האפוטרופוסים שלו, ויקבלו שכר מהחברה כפי שיסכימו ביניהם, וכאילו הגולם ההוא מסכים להם והוא משלם שכרם, וכל האחריות על החברה, וע"כ אם החברה פשטה את הרגל, אין שום חיוב על המנהלים, וכתב שלפ"ז גם לענין רבית אין איסור, שהחברה אינה אדם, ולא אסרה תורה אלא ממלוה ללוה, וזה אינו אדם מישראל, ושעל כן גם לענין שבת ויו"ט לא יאסר אם המנהל נכרי, הגם שהחברה שייכת לישראלים ומכספם. וכן לענין מסחר בנבלות וטריפות, ולענין אונאה, בקיצור אין על זה שום דיני תורה.

Shlomo Moshe Amar

Rishon-Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

ואח"ז כתב שדבר זה הוא שיבוש גמור, דלדעתם אין כאן בעלים ואין קנינים, והממון של החברה הפקר, שמי שנתן מעות לחברה כבר נתייאש מהם, והחברה לא קנתה. וכל הרוצה יטלנו.

וכתב שהוא כעין הא דב"ב (ד"ן ע"ב), א"ר יהודה אמר שמואל נכסי עובד כוכבים הרי הן כמדובר, כל המחזיק בהם זכה בהן, מ"ט עובד כוכבים מכי מטו זוזי לידיה אסתלק ליה, (מן הנכס שמכר, שהגוי כל קנינו בכסף. רשב"ם שם), ישראל לא קני עד דמטי שטרא לידיה, הלכך הרי הן כמדובר וכל המחזיק בהן זכה בהן. וכתב המשנה הלכות שכאן גרע מהתם, ששם עכ"פ הישראל נתן הכסף לגוי, ושניהם בני קנין, אלא שקנינו של הגוי אינו כקנינו של ישראל, אבל יש דעת מקנה ודעת קונה, ואפילו הכי כיון שהישראל לא קונה עד שיגיע שטר לידו, הוי ליה הפקר. כ"ש כאן שאין קונה כלל שהחברה אינה בת דעת לקנות ולהקנות, וכל מה שהחברה קונה הוי הפקר לפי הנ"ל.

ושוב כתב להעיר על זה, דבגמ' (ב"ב שם) איתא, א"ל אביי לרב יוסף, והא אמר שמואל דינא דמלכותא דינא, ומלכא אמר לא ליקני אלא באיגרתא וכו'. והרמב"ם ז"ל בהלכות זכיה ומתנה (פ"א הלכה ט"ו) כתב: במה דברים אמורים, במקום שאין משפט ידוע למלך, אבל אם דין אותו המלך שלא יזכה בקרקע אלא מי שכותב בשטר, וכיו"ב אלו, עושים כפי משפט המלך, שכל דיני משפט המלך בממון על פיהם דנים. וכן הוא בש"ע חשן משפט (סימן קצ"ד). וגם בזה ידוע שמשפט המלך הוא שכל חברה יכולה לקנות ולמכור (ע"י הממונים של החברה).

וכתב שלא אומרים דינא דמלכותא דינא, אלא כשיש קונה ומקנה, רק שהמלך קבע סוג קנין שונה, אבל אין בכוח המלכות לעשות דומם כבעל חי, שהחברה אינה בע"ח, ואפי' אם המנהל יתבע, יאמרו לו תביא הרשאה וכו'.

עו"כ שם, וגם דינא דמלכותא בשילטון דמוקרטי צ"ע אם אומרים בו דמ"ד, שהריב"ש כתב בשם הרשב"א דלא אמרינן דמ"ד רק כשהמשפט של המלכות בלבד, וע"ש עוד מזה באורך. וכתב (בד"ה ואשר נראה בכל זה) לחדש, דכל חברה הוא באמת שותפות של בעלי המניות, איש איש לפי סכום כספו שבחברה, והם הם הבעלים לכל דבר, והמנהלים הם רק באי כוחם, וכשפושטים הרגל דין השותפים שחייבים לשלם חובותיהם, ובחברות שאין משלמים בעלי המניות מכיסם, נראה דזה חידוש דין לפי מ"ש בכתובות (פ"ו) אמר שמואל המוכר שט"ח לחבירו וחזר ומחלו מחול, ואפילו יורש מוחל. א"ר הונא בריה דרב יהושע ואי פיקח הוא מקשקש ליה בזוזי וכתב ליה שטרא בשמיה. ונחלקו הראשונים בטעם שיכול למחול, דעת הרי"ף ורמב"ם (פ"ו מהלכות מכירה) משום דמכירת שטרות דרבנן, ע"כ יכול המוכר למחול החוב. וקצת ראשונים שהובאו ברי"ף סוברים דהטעם הוא, שיכול לומר התברר לי שאינו חייב לי, ולדעה זו אם מודה שחייב לו, אינו יכול למחול, אבל לטעם דמכירת שטרות דרבנן אפילו שאומר שהוא עדיין חייב לו, יכול למחול.

והתוס' בשם ר"ת כתבו דמכירת שטרות דאורייתא, והא דיכול למחול חובו, הוא משום שהמוכר שט"ח מוכר לו רק שעבוד נכסים, ושעבוד הגוף נשאר אצל המלוה, וע"כ יכול למחול. וע"ש שהאריך בזה.

וכתב שם (ד"ה ולפ"ז) דבעלי מניות בחברה הם שותפים בחברה לכל דבר, אלא שהשותפים הטילו ב' תנאים בשעה שנשתתפו, הראשון שלא מקבלים עליהם שעבוד הגוף רק שעבוד נכסים על הסכומים שהכניסו והמסחר הנעשה מהם,

Shlomo Moshe Amar

Rishon-Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

שנכסים אלו יהיו אחראים לכל הנושים ואם יאבדו נכסים אלו, אין שום אחריות על השותפים, ולכן זה נקרא "בערבון מוגבל" שהערבון מוגבל רק לנכסים אלו, וכיון שכל תנאי שבממון קיים, ע"כ אין עליהם שעבוד. עו"כ שם (ד"ה ב' דאפילו) דצ"ל שיש עוד תנאי, שגם שעבוד נכסים ששיעבד, יכלול רק נכסי החברה ולא נכסיהם הפרטיים, וזה הוא בע"מ.

ולהלן כתב שמצאנו תנאי כזה "באפותיקי", דבזה אין על שאר נכסים שום אחריות, ובדיני ממונות תנאי קיים. וכתב דזה נ"ל ברור ומקום הניחו לו מן השמים.

וכתב שלפי ביאור זה עולה שהחוק של החברות עולה גם עם דין תורה. ובזה יובן שגם לפי דין תורה אם החברה הפסידה אין חיוב תשלומים על הנשיא או ההנהלה, שהתנאי של החברה הוא שאין שעבוד גוף, אלא רק שעבוד נכסי החברה ותו לא. ואם התובע יאמר שחשב שהמנהל התחייב לו, הוו דברים שבלב ואינם דברים.

עו"כ שם, ומיהו ודאי שאם המנהל לזה כסף בשביל החברה, ואמר למלוה שהוא בעצמו יהיה משועבד, ודאי שחייב לשלם, שהרי שיעבד עצמו. עו"כ שם, וכמובן שגם הוא צריך להיות שניהל הכל באמונה, ולא הוציא כסף מה שאינו ראוי, או שלא היה רשאי לעשות, דאל"כ הוא גזל העסק וחייב מדינא דגרמי שגרם לאבד ממון חבירו. ואם ראה שהעסק פוחת והולך ולקח לעצמו ממון (כנראה שלקח את מה שמגיע לו) הרי זה גזלן שגזל הרבים. עכ"ד.

ונראה שמדבר במנהל או נשיא שנבחר מתוך החברים של החברה. ובנ"ד שלוקחים איש מקצועי ומשלמים שכרו, נראה פשוט דיש עליו דין שומר שכר לפחות, ואינו נפטר אלא באונס גדול, וא"צ להגיע לדינא דגרמי, דכאן הוא מקבל שכר על השמירה, ועל ההשקעות שיהיו מוצלחים, ורק אם עשה השקעה שהיא נכונה אחר בדיקה וחקירה וכו', אז יהא פטור, כמו שומר ששמר שמירה ראויה שהוא פטור, רק דשומר שכר אחריותו גדולה יותר.

עו"כ שם, שאם ג' השתתפו כדין שותפים, וכלפי הממשלה עשו חברה כדי ליפטר מהמסים, חייבים לפרוע חוב משלהם ולא נפטרים בפשיטת רגל. וע"ש דכתב דאסור ללוות מהם ברבית. וע"ש.

ובסו"ד כתב, ומעתה נחזור לדין, עכ"פ בהא סלקינן ובהא נחתינן, דלפענ"ד פשוט יותר מביעתא בכותחא דדין זה של הקארפ' (חברה) הוא שותפות בלי שעבוד הגוף ובלי שעבוד שאר נכסים, אבל השותפים הם הבעלים לכל דבר, ולענין התשלומים פטורים משלהם לעולם, כיון דזה היה תנאי שלהם. עכ"ל.

י. ואביא מדברי הגאון מנחת יצחק (ח"י סימן קמ"ג) שדן בדין חברה בע"מ שלוו, ואין להם לשלם. ועל דין חיוב תשלומים באפותיקי מפורש. והזכיר הגמ' (בגיטין מ"א ע"א) ונפסק בש"ע ח"מ (סימן קי"ז) דבאפותיקי מפורש, שאמר לו אין לך פירעון אלא משדה זו, ושטפה נהר, אינו גובה משאר נכסים, אבל אם נמצאת שאינה שלו כלל, אלא גזולה היתה בידו, חוזר על הלואה, שטעות מעיקרא היא, שלא היתה לו שום זכות בשדה זו.

עוד הזכיר המשנה (בגיטין ל' ע"א) המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהם מחלקן, מפריש עליהם בחזקת שהם חיים, ואינו חושש שמא מת הכהן או הלוי, או העשיר העני וכו'. עכ"ל. ובגמרא שאלו, ואע"ג דלא אתי לידיה, (ופירש"י, בתמיה, אע"פ שלא נותנן לכהן ויחזירם לו, קתני מתניתין דיפריש עליהן, וכיון דלא אתי

Shlomo Moshe Amar

Rishon-Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

לידיה מאן זכי ליה להאי כהן בהך תרומה, שיקבלנה זה בחובו, והיאך יצא זה ידי חובת נתינה.) אמר רב במכירי כהונה, ושמואל אמר במזכה להם ע"י אחר, עולא אמר הא מני ר' יוסי היא, דאמר עשו שאינו זוכה כזוכה. ע"כ. וכתב הרב מנח"י, דהשאלה של הגמ' היא רק איך יצא ידי נתינה (כדפירש"י), אבל מ"מ החוב שבידי הכהן והלוי, הם פטורים מלשלם וזכו במה שבידם, וכמ"ש בגמ' שם (בעמוד ב') העשיר העני אין מפריש עליו, וזכה הלה במה שבידו. (ופירש"י ז"ל, הלוח הזה אינו חייב לפרוע משלו שהרי הלוחו על מנת שלא ליפרע הימנו. עכ"ל.) וכתב המנח"י דה"ה נמי היכא דלא יצא ידי נתינה מטעם דלא זכה הלוח [כמו ששאלו בגמ', ואע"ג דלא אתי לידיה, הכותב.] ג"כ אין הלוח צריך לפרוע את ההלוואה, ועיי' נובי"ק (יו"ד סימן ע"ג) ובתנינא (סי' קצ"ט). וכן נפסק בש"ע יו"ד (סי' רנ"ז ס"ה) ע"ש ברמ"א, ובש"ך (ס"ק י"ב) שכתב שאם מת הכהן או נתעשר העני א"צ לשלם, שהרי לא הלוח ע"מ לשלם מממונו, ואינו יכול להפריש עליו שהרי מת או נתעשר. ע"ש.

והזכיר דברי הרב שער משפט (ח"מ סימן קי"ז אות א') שדין זה לא דמי לאפותיקי סתם דקי"ל דאם שטפה נהר, גובה משאר נכסים, אם לא שהתנה עמו (במפורש) שלא יהיה לו פירעון אלא מזו. וע"ש שמחלק בין אפותיקי סתם שלא ייחד לו גוף הפרעון משדה זו, רק אמר לו שאם לא יפרע לו יגבה מזה, בזה אמרינן דלאו על דעת שדה זו הלוחו, אבל כשייחד לו שדה שיפרע ממנה חובו, הר"ז לא נתחייב לשלם אלא באופן זה, ופטור מלשלם מדבר אחר, ולכן במלוח מעות לעני, אם העשיר העני, פטור מלשלם מכיסו. (אע"ג שאינו יכול להפריש עליו עוד מעשר עני.)

[ולע"ד קשה, דגם באומר שאם לא יפרע לו יגבה משדה זו, לא יוכל לגבות משאר נכסים, ומה שאמר לו, אם לא יפרע, הרי זה שאיר לעצמו אפשרות לפרוע חובו בדרך אחרת ולא משדה זו, אבל כלפי המלוח לא נתן לו אפשרות לגבות אלא משדה זו דוקא. והו"ל כאומר שמשעבד לו רק שדה זו. וצ"ע.]

וע"ש שמוכח כדבריו גם מהרמב"ן שהובא בהרב המגיד ז"ל (בהלכות מלוה פ"ו ה"ח) במשכנתא דסורא ע"ש. והמנח"י כתב שבתשובת בית שלמה (ח"מ סי' ל"ה) העיר על דברי השער משפט מ"מ מדברי הרמב"ן ז"ל ע"ש. ועוד העיר גם על מה שהביא מגיטין (ל' ע"א) הנז' והשיג ע"ז.

ואחר מו"מ בהנ"ל, סיכם וכתב וז"ל: ופשיטא דחברה בע"מ עדיף מכל הנהו, דהרי בהם הוי אפותיקי מפורש, דלא יהא להם פרעון אלא מזה, וכמו שכתבתי בספרי (ח"ג סימן א') באריכות, דעפ"י חוקי החברה אין לבעל מניות שום שייכות לרכושה, ואין לבעלי מניות שום אחריות פרטית מביתם על כל מעשי החברה, ושכן מבואר מתשובת מהרש"ג (חיו"ד סי' ג' וה') לענין רבית, והביא מגיטין (ל' ע"א) הנז'. ודימה אותה לאפותיקי מפורש הנ"ל. וכו'. (ע"ש עוד מזה) והביא תשובת מהרי"א הלוי (ח"ב סימן ד"ן) [כנראה הרה"ר הגר"י הרצוג ז"ל] בענין בנק של בע"מ וז"ל, דידוע דאין שום אחריות דנפשיה על הדירקטור ולא על הקסירר, כי אם מחלק המעות הנמצא בבנק כפי הפנקסאות, הן רב הן מעט, ומעולם לא נעשה אחד מהם לא מלוה ולא לוח, כי אם הבנק מקבלת המעות ועושה בהם מו"מ וכו'. עכ"ל.

והמנח"י כ' דלענין מ"ש ברבית יש לדון, אבל הכל מודים לענין אחריות דהוי כאפותיקי מפורש וכנ"ל. עו"כ המנח"י, דכל זה בתובע שמלוה לבנק, ואינו שותף, אך אם התובע הוא אחד מבעלי המניות, הרי זה שותף ממש בין לשכר בין להפסד, ואין לו שום תביעה על הפסד, ולא מבעיא כשיש תנאים מסודרים דהכל לפי תנאם, כמבואר

Shlomo Moshe Amar

Rishon-Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

בש"ע (ח"מ סי' קע"ו ס"ה), וגם בלא התנו אלא השתתפו זה במנה וזה במאתים לדעת כמה פוסקים אין משלם לביתו. וע"ש סעיף ו' וכו'. עכ"ד.

ועיין עוד מ"ש המנח"י שם בתשובה שאחריה (סימן קמ"ד) שדן אם אפשר להשביע את המנהל מספק. שחברה בע"מ אחת הפסידה הרבה, ואחד מחברה בע"מ אחרת תובע למנהל החברה שהפסידה, שחושד בו שלקח מעות לעצמו. וכתב דלפי מה שהעלה בתשובה אחרת שלחברה יש דין שותפות, ונפסק בש"ע (סי' צ"ג) דנשבעים בטענת שמא, ונקראת שבועת השותפים. עוד ראיתי לו שם שדן כמה צריך לשלם אם אינו רוצה לישבע. וע"ש באורך. עוד ראיתי במנח"י (סימן קמ"ה) שם דן במי שיש לו חברה בע"מ, ולוה מעות בשביל החברה, דהוי כאפותיקי מפורש כהנ"ל, אלא שיש לברר הדין באם בשעה שלוה ידע שנכסי החברה לא שוים נגד המעות שלה.

ובש"ע (סי' קי"ז ס"א) כתב הרמ"א, וז"ל עשה שדהו אפותיקי מפורש, שא"ל לא יהיה לך פרעון אלא מזו, ונמצא שהשדה לא היתה שלו, י"א דגובה משאר נכסים, אבל אם טרף ממנו בע"ח מוקדם אינו חוזר עליו. עכ"ל. וכתב הסמ"ע (שם סק"ז) וז"ל. דגובה משאר נכסים דטעות מעיקרא היא, דהא לא היה למלוה שום זכות בשדה זו, שאינה שלו. וע"ש עוד מזה.

וכאמור הרמ"א כתב י"א דגובה משאר נכסים, ובאמת יש חולקים וס"ל דגם בנמצא שהשדה אינה שלו, אינו גובה מנכסים אחרים, וכמ"ש הגר"א ז"ל שם (סק"ו). וכתב המנח"י שיכול לומר קים לי.

עו"כ המנח"י דכל זה הוא אם בשעת ההלואה היה בדעתו לשלם, אבל אם חשב שלא לשלם רק מה ששדה האפותיקי, ואפ"ה לזה משנים, ושיעבד אותה שדה לשניהם, כאפותיקי, והם לא ידעו, מבואר בח"מ (סי' צ"ח צ"ט וקט"ו וקט"ז) דמחוייב לשלם כל החוב, אבל אם היתה כונתו שאולי יתיקרו הנכסים כמו ששכיח בבתי שאני, וצ"ע.

וע"ש שהאריך בכל זה, ובסוף דבריו כתב (ד"ה והנני חוזר) בנוגע לנשיא החברה ומנהלה, דהיכא דאפשר לפרש כונתו באופן אישי והביא דברי בית אפרים, ונשאר בצ"ע גם בזה.

וע"ש עוד ספיקות, והעלה דיש לפשר ביניהם כדי למנוע שבועה. עכ"ד.

יא. וכן ראיתי בשו"ת שבט הלוי ח"ח (סימן ש"ו) שהשואל כתב שהחברה דינה כמו אפותיקי מפורש, שמבואר בח"מ (סימן קי"ז) דאם שטפה נהר אינו גובה ממקום אחר. והזכיר דברי גאב"ד דירושלים במנח"י ח"י (סימן קמ"ג) עפ"י ש"ס דגיטין בענין מלוה מעות את הכהן והלוי ושאר ראיות בזה.

וכתב שאין הדברים חדשים, ובכל זה אע"פ שלכאורה דומה לאפותיקי מפורש, מ"מ יש לעיין בזה דרגילות העולם לזלזל בממון המשקיעים, בפרט דשכיח דאדם יחיד עושה למסחריו חברה כזאת לעצמו, ונהנה מזה כאדם העושה בתוך שלו ממש, והכל מכספי אחרים שהשקיעו אצלו, ואחר שסוחט מהחברה מה שאפשר, טוען שזה גוף שלישי ואינו אחראי עליה, ואין הדעת סובלת את זה.

וכתב דלא דמי למלוה מעות לכהן וללוי בגיטין שם, דהמלוה בטוח בממונו, וכן אפותיקי מפורש שהוא כנכסי צאן ברזל למלוה.

Shlomo Moshe Amar

Rishon-Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

וע"כ העלה שאין לדון חברה בע"מ כאפותיקי מפורש, רק כשבעל החברה יכול להוכיח בראיות ברורות שלא נהנה יותר משיעור המותר, וגם שפשיטת הרגל היא באונס ממש דומיא דשטפה נהר (בשדה) של אפותיקי. אבל כשפשיטת הרגל באה באשמת בעל החברה, אנן סהדי דהמלוה לא הסכים לזה מעולם, ואעפ"י שכל תנאי שבממון קיים, אומדנא דמוכח הוא שלא מסכימים לזה. דאטו מי שעושה אפותיקי מפורש, ולא שטפה נהר, אלא שהלוה איבד במזיד את קרקע האפותיקי, האם יוכל לטעון שלא יהיה לו פירעון אלא מזה.

עו"כ שגם מה שהעיר מדינא דמלכותא בח"מ (סי' ס"ט ושנ"ו) ועוד, כשמדובר במרמה מחושבת, לא אמרינן ככה"ג דינא דמלכותא דינא. ורק אם בעל החברה יוכיח שהתנהג כהלכה, אז כשיקרה לו אונס יש לדון דכל תנאי שבממון קיים כה"ג. עכ"ד.

יב. וזאת תורת העולה מכל האמור: מדברי מנחת יצחק ח"י (סי' קמ"ג) עולה שדין החברה בע"מ, כדין אפותיקי מפורש שאמר לו אין לך פרעון אלא משדה זו, ובש"ע (ח"מ סימן קי"ז) מבואר שאם שטפה נהר, אינו גובה משאר נכסים. אבל אם התברר שהשדה אינה שלו כלל, גובה משאר נכסים. והשער משפט (בח"מ סי' קי"ז אות א') מחלק בין אפותיקי מפורש, ובין אפותיקי סתם, והמנח"י העלה דחברה בע"מ הוי אפותיקי מפורש שלא יהיה להם פרעון אלא מנכסי החברה. שעפ"י חוק החברות אין לבעלי המניות שום שייכות לרכושה, ואין להם אחריות פרטית.

וכ"כ מהרי"א הלוי (הרצוג) ח"ב (סימן ד"ן) שבנק בע"מ אין שום אחריות על המנהל והמנהלים. וכתב המנח"י דאם א' מבעלי המניות תובע את הבנק, דינו כשותף ממש, בין לשכר ובין להפסד, ואינו יכול לתבוע ההפסד. ולא מבעיא כשיש תנאים מסודרים, אלא גם בהשתתפו סתם אינו משלם מביתו.

ובתשובה אחרת במנח"י (סי' קמ"ד) דן באחד שחושד במנהל בנק בע"מ שהפסיד הרבה, שהוא לקח מעות לעצמו, והעלה דישבע שבועת השותפים, ודן כמה ישלם אם לא רוצה לישבע.

ובתשובה נוספת (סימן קמ"ה) דן על מנהל חברה בע"מ שלוה בשביל החברה, כשנכסי החברה כבר לא היו שוים, או שהיו כבר משועבדים לאחרים, והזכיר דברי הרמ"א (קי"ז ס"א) נמצאת השדה שאינה שלו, י"א דגובה משאר נכסים, ויש חולקים בזה. וכתב המנח"י דמפורש בש"ע (סי' צ"ח ועוד) שאם לא התכוין לשלם חייב לשלם הכל. וע"ש היטב.

לעומת זה הגר"ש וואזנר שליט"א, בשבט הלוי ח"ח (סי' ש"ו) כתב, שאעפ"י שלכאורה חברה בע"מ דומה לאפותיקי מפורש, מ"מ כיון שרגילים לזלזל בממון המשקיעים, ובפרט שמצוי שאדם פרטי עושה לו חברה כזו, ונהנה מכספי אחרים כבתוך שלו, ואח"כ טוען שזה גוף שלישי ואין לו אחריות על זה, זה אין הדעת סובלת.

וע"ש שמחלק בין אפותיקי מפורש שהוא כצאן ברזל. וע"כ העלה להלכה שאם המנהל יוכיח בבירור שלא נהנה יותר מהשיעור המותר, וגם יוכיח שפשיטת הרגל היתה באונס, כמו שטפה נהר פטור, אבל אם זה באשמתו של בעל החברה, אומדנא דמוכח שלא הסכימו על זה, וכמו שגם באפותיקי מפורש, אם איבד השדה במזיד בודאי שחייב לשלם משלו.

עו"כ שגם מצד דינא דמלכותא, כשמדובר במרמה מחושבת ודאי שחייב. ואין אומרים בזה דינא דמלכותא דינא.

Shlomo Moshe Amar

Rishon-Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

ובמשנה הלכות ח"ו (סימן קע"ז) כתב שחברה היא גוף ללא נשמה, והחוק נותן לה כוח ורשות לעסוק במסחר, ושהוא נקרא מוכר וקונה ומשקיע, ושלשה בני אדם ינהלו החברה, ויבחרו ביניהם נשיא וסגן נשיא ומזכיר, והם כאפוטרופסים, ויקבלו שכרם מהחברה, כאילו הגולם הזה מסכים והוא משלם להם, והאחריות על החברה, ואם החברה פשטה את הרגל, לא חל על המנהלים שום חיוב, וכתב שלפי"ז הרי שאין איסור רבית ושבת, שאין החברה אדם, הגם שהיא שייכת לישראל.

וכתב שזה שיבוש גמור, כי אם אין בעלים הממון של החברה הפקר. וכתב דגם מצד דינא דמלכותא לא מהני להפוך החברה לאישיות, דדינא דמלכותא מהניא כשיש קונה ומקנה והמלך קובע סוג הקנין, אבל אין בכוחה להפוך דומם לבעל חי. וגם שי"א דבמשטר דמוקרטי אין לו תוקף דדינא דמלכותא.

והעלה דחברה היא שותפות של בעלי המניות, והם הם הבעלים, והמנהלים הם באי כוחם, ושותפים שפשטו הרגל חייבים לשלם מביתם. והחברות שאין משלמים מביתם, זה חידוש דין שנלמד מהגמרא (כתובות פ"ו). אמר שמואל המוכר שט"ח וחזר ומחלו מחול, ונחלקו הראשונים למה יכול למחול, ור"ת פירש דהמוכר שט"ח מוכר רק שעבוד נכסים, ושעבוד הגוף נשאר אצל המוכר, וע"כ הוא יכול למחול.

וכתב שצ"ל שהשותפים בחברה יש להם ב' תנאים, א) שלא מקבלים עליהם שעבוד הגוף, אלא רק שעבוד נכסים, ב) שהשעבוד הוא רק על נכסי החברה בלבד. ואם יאבדו נכסי החברה אין עליהם אחריות, וזה שנקרא "בע"מ". שערכונם מוגבל רק לנכסים של החברה בלבד, ותנאי של ממון קיים.

ושו"כ דמצאנו תנאי כזה באפותיקי, שע"ז אין אחריות על שאר נכסים. וכתב דמקום הניחו לו מן השמים להתגדר בפירוש זה. ועל כן העלה שחוק החברות עולה גם עם דין תורה, שאין המנהלים משלמים מביתם.

ואחר המחילה מהדר"ג, הנה אחר שהשיג ע"ד האחרונים וכתב שהשתבשו בזה, והאריך בפלפולא דאורייתא, והרחיק להביא לחמו, מדין המוכר שט"ח וחזר ומחלו והביא שיטות הראשונים בזה, בסופו של דבר אחר שצלל במים אדירים, חזר לדברי האחרונים, שדין החברה בע"מ, דומה לדין "אפותיקי מפורש". והצדיק למעשה את החוק הקיים, שאין אחריות על הבעלים והמנהלים. ודבריו ומסקנתו עולה בקנה אחד ממש עם דברי הגאון מנחת יצחק הנ"ל.

יג. והנה למרות שלמעשה דין החברה כדין אפותיקי מפורש, ואין הבעלים משלמים מביתם, אלא רק מנכסי החברה, וכאמור. מ"מ במנהל שנשכר כאיש מקצועי ומיומן מאד, ומשלמים לו כפי מעלתו, בודאי שיש עליו אחריות שלא יפשע בתפקידו, וכל רשלנות או חוסר שימת לב ראויה חשובה פשיעה, והאחריות מוטלת על שכמו. ואין זה שייך לדיני חברה ודיני אפותיקי מפורש, דזה שכיר, ושכיר חייב באחריות כשומר שכר לפחות, ואין ספק שחייב לשלם כל הפסד שבא בעקבות רשלנות פושעת.

ובפרט למה שכתב הגאון שבט הלוי שליט"א, שהעלה דאין לפטור את המנהלים אא"כ יוכיחו שלא נהנים מהחברה יותר מהשיעור הראוי, ושפשיטת הרגל היתה באונס, כמו שהעמיד שדהו אפותיקי ושטפה נהר. אבל אם זה באשמתו

Shlomo Moshe Amar

Rishon-Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

של בעל החברה, אומדנא דמוכח שעל זה לא הסכימו, ובפרט שגם באפותיקי אם איבד השדה במזיד, בודאי שחייב לשלם משלו.

וכל זה כתב הרב בבעלים, וק"ו בעובד השכיר לזה.

ובעצם גם במשנה הלכות (בתשובה הנזכרת) כתב, שכל זה הוא כשניהל הכל באמונה ולא הוציא כסף שלא ראוי להוציא, או שלא היה רשאי להוציא, דאל"כ הוא גזל את העסק, וחייב מדינא דגרמי שגרם לאבד ממון חבירו, ואם ראה שהעסק פוחת והולך ולקח לעצמו ממון הרי זה גזלן שגזל את הרבים עכ"ד. וכבר כתבתי שבכה"ג שהמנהל אינו מבעלי המניות, אלא שכיר, דינו שחייב מדיני שמירה, שחייב אפילו לא פשע אלא אפי' על אונס דגניבה ואבידה.

יד. ולהלכה למעשה, כשיבא דין זה לפנינו, יצטרכו לברר באר היטב, איך היה גוף המעשה לכל פרטיו בדקדוק, ובהוכחת האמת לאמיתה, וכן צריכים לברר איך נוהגים בימינו למעשה בהגדרת אונס שיש בו כדי לפטור, שכן בתורה מפורש ששומר שכר חייב גם על אונסים קטנים כמו שאבד או נגנב ממנו. ופטור באונסים גדולים, כגון שהיתה בהמה ומתה, או נטרפה על ידי חיה וכיוצ"ב, או סחורה שטבעה באניה בלב ים, ולתרגם כל זה לשפת המציאות השוררת בימינו, ובכל מקרה למעשה. ולמדוד היטב ולדייק לאיזה תיק לשייך את זה, אם לאונסים הקטנים ולחייבו, או לאונסים הגדולים ולפטור אותו.

ויהי אחר הדברים האלה, שמהם עולה שגם חברה בע"מ, שאין חברה ומנהליה מתחייבים באופן פרטי, מ"מ יש עליהם חיובי שמירה וזהירות כפי הראוי וכפי המקובל, ואם התרשלו בתפקידם יש עליהם חיובי ממון. התברר הדין שבעלי שליטה וכל עושי דברם, ובכללם מנהלי גופים פיננסיים, הבנויים מכספי הצבור, אינם רשאים להשקיע הכסף בגופים ריאליים השייכים להם או לקרוביהם, או שהם מנוהלים על ידם, או שיש להם בהם שותפות או כל הנאה אחרת, שזו פשיעה בתפקידם, ואחריות המעשה הזו מוטלת על שכמם. וחייבים הם בתוצאות ובנזקים ובהפסדים היוצאים ממעשים אלה ודומיהם.

טו. סיכומן של דברים.

א. עמדת ההלכה עפ"י תורתנו הקדושה, כי בעלי השליטה בגופים הפיננסיים הציבוריים למיניהם, הם וכל עושי דברם, ובכללם מנהלי בנקים ומנהלי קרנות פנסיה, ומנהלי כספים, בכלל מחויבותם לנהל את הכספים המופקדים בידם בנקיון כפים וביושר, אסורים הם להשקיע כספים אלו בחברות שלהם, או שמתנהלות על ידם מצד אחר, שכן יש להם מזה רווח או טובות הנאה, והוא דבר פשע ועבירה, כי טבע הוא באדם לנטות אחר טובת עצמו, והיא נגיעה חזקה, שיש בה להטותו מדרך הישרה, ומן השיקול הנכון, ובודאי שבסופו של דבר יוצאים מזה נזקים רבים לציבור המפקיד בידיו את כספם.

Shlomo Moshe Amar

Rishon-Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר
ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

- ב. והיות שהמתעסקים בכספי הציבור הנ"ל, מקבלים שכרם, ובעין יפה, הרי הם בכלל "שומר שכר", והם נושאים באחריות שמירת כסף זה, וכל התרשלות מצידם מוגדרת פשיעה וחייבים לשלם הכל. ודין שומר שכר להתחייב אף באונסים רגילים הדומים לגניבה ואבידה.
- ואם עשו פעולות הגיוניות ומוצלחות מצד עצמם, ונגרם הפסד שלא ברצון, צריך בדיקה ואומדן של מומחים, לראות אם לא היו צריכים לשקול ולברר יותר לפני שביצעו פעולתם, שאין להם פטור עפ"י דיני תוה"ק אלא באונסים גדולים.
- ג. בודאי דבר גדול הוא, וזכות גדולה, לפעול להביא שינוי בתחום זה, אשר תלויה בו פרנסתם של הרבה משפחות בישראל, ובפרט לעת זקנה, ובכלל זה להביא את הדברים לידי חקיקה כראוי, כדי שיהיו הדברים מבוצעים הלכה למעשה, ובפיקוח כראוי.

ולי-ה עינינו נשואות, הוא יצילנו משגיאות, ובתורתו יראנו נפלאות, ויקרב לנו קץ פליאות. בב"א.

בברכת התורה.

שלמה משה עמאר
ראשון לציון הרב הראשי לישראל